

ARCHIVES DE PHILOSOPHIE DU DROIT ET DE
SOCIOLOGIE JURIDIQUE

1930 da yine G. Gurvitch ve L. Le Fur taraflarından kurulmuş olup — kısa bir fasıla müstesnâ — muntazaman neşriyat yapmış olan bu dergi diğerinden farklı olarak daha derin araştırmaları toplamıştır. Archive hukuk sosyolojisi ile hukuk felsefesi arasında köprü kurduğu için bir çok sosyolog ve hukukçu ve filozofun birlikte çalışmasını temin etmektedir. İdare komitesinde G. Davy, René Hubert, Marcel Mauss, gibi Durkheim'ci sosyologlarla F. Gény, G. Morin, G. Renard, G. Ripert gibi muhtelif kanaatte olan hukukçular bulunmaktadır. Archive'in yılda bir çıkan ciltleri de az çok müşterek konulara ayrılmaktadır. Meselâ 1940 da çıkan onuncu yıl No. 1-4 mukavele problemine tahsis edilmişti. Fakat son senelerde Durkheim mektebine mensup sosyologlardan çoğunun vefat etmiş olması derginin ağırlık merkezinin daha ziyade doğrudan doğruya hukuk tekniği ve bazan hukuk felsefesi olmasına sebep olmuştur. Gurvitch'in bir müddet kadar Amerikada ders vermesi ve hukuk sosyolojisine ait Fransızca ve İngilizce kitaplar hazırlaması, bilhassa Cahiers'yi idare etmesi bu mecmuanın 1930 - 35 arasındaki sosyolojik ve felsefi neşriyatını aynı kuvvette devam ettirmesine mâni olmaktadır.

EUGENE DUPREEL: SOCIOLOGIE GENERALE

Paris, Presses universitaires, 1948 - p. 397

Bruxelles Üniversitesinde profesör, Institut de France muhabir âzası olan Eugène Dupréel şimdiye kadar ahlâk, ahlâk tarihi ve kıymetler nazariyesine ait eserleriyle tanılmıştır. Solvey Enstitüsü âzasından olmak dolayısıyla aynı zamanda sosyoloji ile yakından alâkalı olan ve bu enstitü mecmuasında sosyolojiye dair birçok makaleler neşretmiş bulunan Dupréel ilk defa olarak bir Sogiologie kitabı teülf ediyor. Eser üç ana kavramdan hareket etmekte ve sosyolojiyi bir rabıtalı ilmi olarak tarif etmektedir. Bu ana kavramlar da içtimaî rabıta (repport), içtimaî zümre, ve içtimaî symbiose'dir. Bu sonuncu kavram tek hücreli uzviyetlerin müşterek hayatını gösteren ve ilk mürekkep uzviyetleri hazırlayan biyolojik bir tâ-

birden alınmıştır. Müellif başta içtimaî rabitaların tasnifini yapıyor: Onlar *münferid*, *kolektif* veya *muhtelit* olurlar. *Muvakkat*, *sürekli* veya *daimî* olabilirler. *Tek taraflı* veya *iki taraflı* olurlar. *Pozitif* veya *negatif* olurlar, bu suretle de içtimaî birlikleri veya çatışmaları meydana getirirler. İki içtimaî rabita müşterek bir hadle birbirine bağlanınca, bunlardan birine ötekinin *tamamlayıcısı* denir. Bir içtimaî rabitalar kompleksinin parçaları arasında tamamlayıcılık varsa, ona içtimaî zümre denir. Durpréel'e göre bir içtimaî zümre pozitif ve tamamlayıcı içtimaî rabitalarla ferdleri birbirine bağlayan ve diğerlerinden ayıran bir cemiyettir. Müellif bundan sonra içtimaî zümrelerin tasnifine geçiyor: Bunlarda *miktarına*, *hacmine*, *teşkkül şartlarına*, *fiilî* veya *kastlı* olmasına, *açık* veya *kapalı* olmasına, *kuvvete* veya *ikna*'a dayanmasına, ilh.. göre birçok kısımlara ayrılmaktadır. Oldukça karışık olan bu bölümler sonunda müellif şöyle bir tasnife ulaşıyor:

1. Temeli çoğalma olan zümreler
2. Temeli kuvvet olan zümreler
3. Temeli inanma veya kanaat olan zümreler
4. Temeli mübadele olan zümreler

Zümreler birbiriyle karşılıklı nüfuz halinde buldukları yani symbiose'leri teşkil ettikleri zaman asıl mürekkep cemiyetler doğar. Bir symbiose bir zümreden yapı birliği veya içtimaî kuvvet birliğine sahip olmamasıyla ayrılır. Bir symbiose'in içinde birbirinden müstakil siyasî devletler, çarpışan itikatlar, muhtelif diller bulunabilir: İslâm âlemi, hıristiyanlık, Garp medeniyeti, Lâtin kültürü, ilh.. gibi.

Dupréel, basit veya mürekkep zümrelerin tetkikine girmeden önce onlara temel olan biyopsikolojik hâdiseleri paléosociologie adı altında topluyor. Burada bilhassa *kuvvet* ve *istikamet* diye tarif ettiği içtimaî iç güdüleri tasnife çalışıyor. Fakat müellifin bu iç güdülere verdiği ehemmiyet İngiliz sosyal psikolojisinin, meselâ Mc Dougall'in anladığı mânadan tamamiyle farklıdır. Belçikalı sosyologa göre içtimaî iç güdüler insan cemiyetlerinin ruhî-mânevî hayatını izah etmez, yalnızca onun şartını hazırlar. O, umumiyetle iç güdüleri evvelâ ferdî ve içtimaî diye ikiye ayırıyor. İçtimaî iç güdüler arasında çekme iç güdüsünü, sempatiyi, gülmeyi de göz yaşını, taklit iç güdüsünü sayıyor. Fakat bütün bu içtimaî dediği iç

güdüleri de *nevî* iç güdüleri ve *zümre* iç güdüleri diye iki kısma bölüyor: Asıl içtimaî hayatı hazırlayanları ikinciler arasında arıyor. Bununla beraber onların birincilerden tamamen müstakil olduklarını iddia etmek güçtür. Zümre hayatında rol oynayan iç güdüler yalnız yaklaşımcı ve bağlayıcı olanlar değil, aynı zamanda uzaklaştırıcı ve menfi olanlardır. *Kötü iç güdüler* denilmekte olan bu gibilerin içtimaî hayattaki rolü daha B. de Mandeville zamanından beri dikkati çekmekteydi.

Dupréel'e göre içtimaî iç güdülerden sonra asıl sosyolojiye girebilmek için bir de kalabalık (*foule*) psikolojisini tetkik etmelidir. Bununla beraber onun ehemmiyetini mübalâğalandırarak geçen asır sonunda birçoklarının zannettiği gibi insan cemiyetlerinin kanunlarını doğrudan doğruya onlarda aramaya kalkmamalıdır. İki türlü kalabalık vardır: Biri bir zümrenin bazı uzuvlarının iğreti olarak toplanıp dağılmasından ibarettir: Hac veya âyin gibi. Öteki daha karışık ve daha arizîdir ve maraziye benzer vasıflar gösterir ki, çoğu kere, asıl *kalabalık* denen şey de budur. Topluluk coşkunuğu, ve bütün kitle psikolojisi görünüşleri en çok burada meydana çıkar. Bugün de Amerikan sosyologlarını en çok meşgul eden umumî kanaatler (*opinion*) meselesi bu tahlillere bağlanıyor. Müellif bu faslın sonunda hayvan sosyolojisini de — tabii olarak — *paléosociologie* tetkiklerine sokuyor. Asıl insan sosyolojisi — ona göre — *uzvî konstant*'lar (ve bilhassa içtimaî iç güdüler) le *teknik mütehaviller*'in tetkikine dayanacaktır.

İçtimaî zümrelerin hayatını araştıran müellif burada da önce *kuvvet* ve *yapı* (bünye) diye iki ana kavramdan hareket ediyor. Bu esaslara göre cemiyetlerin doğuş ve dağılış şartlarını araştırıyor: Bu şartların başlıcaları çoğalma (*reproduction*) ve sömürge kurma (*colonisation*) dur. Zümre hayatı ile ferdin münasebetini gözden geçiren Dupréel, burada eşitlik, eşitsizlik ve mertebelenme diye üç esaslı kanundan bahsediyor. Ona göre bu kanunlar şu tarzda ifade edilebilir:

- 1) Aynı içtimaî zümre içerisindeki hayat, fertleri birbirine daha benzer ve bundan dolayı eşit (*müsavî*) kılmaya meyleder.
- 2) İçtimaî zümrelerin çeşitliğini onlara dahil olan fertlerde farklar meydana getirir, ve bu da eşitsizlik âmili olur.
- 3) Eşitlik ve eşitsizlik rabitaları sınıflar veya yukarı - aşağı diye tanılan seviyeler halinde sabitleşmeye meyleder.

Bundan sonraki fasıllarda içtimaî zümreler arasında rabitaları inceleyen müellif, bunları da menfi ve müsbet rabitalar diye iki umumî kısma ayırıyor. Menfi rabitalar içtimaî tezadları (antagonisme) doğurur. İçtimaî çatışmalar arasında iğreti ve devamlı olanları, münferit ve kolektif olanları, antik zümreler, itikatlar veya içtimaî tabakalar arasında, milletler arasında yer bulanlarını sayıyor. Bu tafsilâtlı şema içtimaî tezatların tek şekle indirilemeyeceğini, onları ancak ihtimalî determinizmle kavramak mümkün olduğunu göstermek içindir. Uzayan tezadlar cemiyetlerin kuvvetlenmesi üzerinde âmil olur: *Tecavüz* ve *müdafa* durumları içtimaî zümrelerde uyanıklık alâmetleridir.

İçtimaî zümreler arasındaki rabitaların müsbet şekillerini doğuran esas âmiller arasında da *kuvvet*, *ikna* ve *mübadele*'yi sayıyor: Bu âmillerin muhtelif tarzlarda terkibi içtimaî faaliyetin bütün müsbet şekillerini yaratır. Kanalize edilmiş kuvvet, *devlet* ve onun müeyyidelerini doğurur. Devletin himaye edici rolü buradan ileri gelir. İknaa dayanan zümreler de — Dupréel'e göre — müşterek kıymetlerdir. İçtimaî rabitaların hududu genişledikçe kıymetler de genişler ve üniversal kıymetleri teşkil eder: Bunlardan başlıcaları bilgi veya inanma kıymetleri (veya *teorik* kıymetler), ah-lâkî kıymetler (veya *pratik* kıymetler), *duygu* veya *temaşa* kıymetleri (veya *estetik* kıymetler) dir. Müellif *kıymetler felsefesi* adlı eserinde felsefî bakımdan tahlil ettiği kıymetlerin burada içtimaî rollerini ve zümre hayatında kurucu, birleştirici vazifelerini inceliyor, kuvvet ve iknaa dayanan içtimaî müesseselerin en barizi, devletin iktidarını temsil eden kıymet, *hukuk*'tur. Hukuk organik bir sistem, bir tabiat değildir, bir *kıymet*'tir. Bir zümre tarafından kurulmuş kaideler dışında hukuktan bahsedilemez.

Dupréel, dine de hukuk gibi bir ikna şekli, fakat bir çok kıymeti kendinde toplayan içtimaî bir kıymet gözüyle bakıyor. Bu mânada din bir nevi tekniktir. Burada müellif eşyadan istifade için kullanılan bilgi tekniği ile onu tamamlayan dinî tekniği ayırıyor ve bunlara teknik A ve teknik B adlarını veriyor. Fakat dine bir de içinden ve sübjektif olarak bakmalıdır: Bu mânada o dinî *şuur* yâni *iman*'dır. İman, içtimaî kuvvetin çok mühim bir şeklidir. İlim gibi o da bir ikna kuvvetidir ve mübadele yâni maddî kuvvetle birlikte cemiyetin temellerinden birini teşkil eder.

Mübadele (gerek maddî gerek mânevî şeklinde) zümreleri bir-

leştiren, genişleten, içtimaî ilerlemenin âmili olan mühim bir faktördür. Maddî şekliyle mübadele iktisadî hayatı meydana getirir. İktisadî yapının hâkim unsurlarından biri mülkiyetin teminat altına alınmasıdır. Devlet bu suretle vatandaşlar arasındaki mübadeleleri korur.

Symbiose hayatında müellif *içtimaî müvazene*, *içtimaî mertebelenme* ile kıymetlerin mertebelenmesi arasında Dupréel sıkı bir münasebet görmektedir: Şu kadar var ki sosyolog olmazdan önce filozof olan müellif kıymetler mertebelenmesini içtimaî mertebelenmenin neticesi saymıyor. Yalnızca herhangi bir içtimaî mertebelenmenin mutlaka bir değer mertebelenmesi aradığını ve ikisi arasında (muhtelif tarzlarda da olsa) bir paralelliğin bulunduğunu söylüyor.

Kitabın ikinci kısmı ve son bahsini *medeniyet* teşkil etmektedir. Burada medeniyetin değişmez şartlarını, iki büyük mütehavvilini tetkik ediyor: Bunlarda demografik mütehavvil ile teknik mütehavvildir. Sayı çoğalmasının münhanisi ile medeniyet terakkisi münhanisi arasında da bir paralellik vardır. Bundan dolayı denebilir ki demografik hal teknik hali, o da — karşılık olarak — ötekini şartlandırır. Belçikalı filozof iki mütehavvilin muhtelif hallerini gözden geçiriyor ve bilhassa terakki meselesine büyük bir ehemmiyet veriyor. Zaten daha önce Solvey enstitüsü dergisinde bu meseleye bir iki makale ayırmış bulunuyordu. Terakki, ona göre, sürekli ve muntazam bir hat halinde değildir. Birçok kavisleri, durakları, hattâ zikzakları vardır. Yalnız son asırların tarihi bu hâdiseyi tekzip ediyor gibi görünür. Fakat bu, işin içine birçok âminin karışmasından ileri gelen bir ritm hızlanmasıdır.

Dupréel, bu eserde umumî sosyoloji adı altında içtimaî hâdiselerin izahına yarayacak esaslı mefhumları toplamaya çalışmıştır. Kendi ifadesine göre vakıa bu hâdiseleri tetkike daha başka zaviyelerden de girilebilir; fakat henüz başlangıcında olan bu ilme ait çalışmaları ve hipotezleri toplayarak onları mantıkî bir bağlantı içinde vazih bir hale koymak için bundan başka çare yoktur. Müellif bundan dolayı *içtimaî rabıta* mefhumunu temel olarak seçtiğini ve bütün hâdiseleri ona göre sistemleştirdiğini söylüyor. Eserin sonunda sosyolojinin diğer ilimlerle münasebetini işaret ediyor.

Eserin dikkati çeken bir tarafı, başından sonuna kadar sayısız yeni sosyoloji cereyanları ve bunların belli başlı önderlerinden hiç-

birinin zikredilmemiş olmasıdır. Bununla beraber müellifin eserinde Durkheim mektebinden olduğu kadar Le Play sosyolojisinden. Almanyadaki muhtelif felsefi sosyoloji temayüllerinden uzak olduğu farkediliyor. Bu mutedil ve çok ihtiyatlı sosyoloji sisteminin diğer mektepler veya izahlar karşısında sarih bir vaziyet almayışını tenkit etmemek elden gelmiyor. Bir de şu noktayı işaret edelim ki, değerli filozofun sosyolojik inşası ne kadar mantıkî olursa olsun, bizi vakalarla daima karşı karşıya getirmediği, etnografya, tarih, istatistik ve monografinin bol misalleri arasında yaklaştırmalar yapmadığı için, daha ziyade bir felsefe sistemi hissini uyandırmaktadır.

J. HAESAERT: ESSAI DE SOCIOLOGIE

(et notes doctrinales conjointes)

Les Editions Lumière Imp. Erasmus. 1946 - p. 411

dinamik ve mekanik olarak üç bölümden ve disergie hakkında da Belçika'da Gand Üniversitesi sosyoloji profesörü J. Haesaert tarafından 1945 - 46 yılında yazılmış olan bu eser, bu memlekette evvelce Waxweiler tarafından kurulan sosyoloji cereyanına yakın bir istikamette bulunmaktadır. Haesaert'in eseri Dupréel'in aksine olarak etnografya, istatistik ve sosyoloji eserlerine bol bol başvurmak suretiyle meydana getirilmiş bir érudition kitabı manzarasını gösteriyor.

Kitap, cemaat hakkındaki bir girişten sonra, başlıca istatistik, dinamik ve mekanik olarak üç bölümden ve disergie hakkında da bir son kısımdan ibarettir. Haesaert'e göre sosyolojinin esaslı konusu *cemaat*'tir. Cemaatin ilk şekli ne sürü, ne ailedir. Bunu gerek tarihte gerek bugün, oldukça karmaşık bir zümre olarak *kabile*'de buluyoruz. Kabile basit bir zümre değildir: Ona klan, fratri, aile, köy gibi zümrelerden başka ana soyu sınıfları, yaş sınıfları, servet sınıfları gibi muhtelif neviden tabakalanmalar da girmektedir. Bununla beraber bu ilk cemaatin temelini yine kan ve dil bağları teşkil etmektedir. Kableden daha karmaşık cemiyet *kavim*, nihayet zamanımızda *millet*'tir. Kavim'de kan bağlantısı önemini kaybetmiştir. Ayrı ayrı köklerden gelen kabileler bir idare altında bir kavim halini alabilirler. Bununla beraber kavim de dil birliği az çok